

IWONA BURKACKA
Uniwersytet Warszawski
ORCID 0000-0002-8595-0173

JĘZYK MEMÓW INTERNETOWYCH

WSTĘP

Sformułowanie *język memów internetowych* jest niejednoznaczne, jednak jego użycie w tytule tekstu jest zabiegiem zamierzonym. Z jednej strony otwiera bowiem możliwość różnej interpretacji tego wyrażenia i odmiennego kierunku prowadzenia opisu, a z drugiej – zawiera odwołanie do tekstów podejmujących problematykę języka mediów i języka w mediach, języka Internetu i języka w Internecie [por. Pisarek 2016, Kita, Loewe 2012] oraz dyskusji dotyczących zasadności stosowania tej terminologii. Wyrażenie *język memów internetowych* może odnosić się zatem do właściwości języka używanego w memach, a więc kierować uwagę na występującą w nich leksykę, stosowane formy gramatyczne, właściwości stylistyczne tekstów, kwestie normatywne – w takim ujęciu celem opisu byłaby wychwycenie typowych elementów językowych obecnych w tym nowym gatunku internetowym¹ i sposobów ich funkcjonowania (na przykład właściwości pragmatycznych, sposobu zapisu). Można także odnieść się do innego znaczenia wyrazu *język*: to ‘utrwalony społecznie zespół znaków dotyczących jakichś działań człowieka lub wyrażających jego emocje oraz każdy element rzeczywistości, któremu człowiek nadał jakąś treść’ (USJP, znaczenie oznaczone jako 4. *książk.* b). W takim sensie słowo to występuje w wyrażeniach *język teatru*, *język filmu* czy *język plakatu* [na przykład Plisiecki 2010, Didkowska 2015]. W odniesieniu do opisywanego materiału możliwe jest mówienie o języku memów internetowych, a więc utrwalonym społecznie sposobie niesienia sensów, komunikowania treści przez ten gatunek internetowy. W tym rozumieniu język odnosi się zarówno do kodu werbalnego, jak i warstwy graficznej (rysunków, kadrów filmowych, zdjęć, reprodukcji budujących memy) oraz modyfikacji wykorzystywanych elementów (na przykład kolaży czy wyboru fragmentów)², a przede wszystkim do gry sensów zachodzącej między

¹ Mem internetowy jest ujmowany jako nowy gatunek, choć jego źródeł można dopatrywać się w stemmatach i barokowych emblematach [por. Łoziński 2014], a także rysunkach satyrycznych, technice kolażu [na przykład Kowalczyk 2012b; 2014], plakatach, dadaizmie.

² Memy mają bardzo wiele cech wspólnych z plakatem, oba łączą dwa systemy znaków: wizualny i werbalny, należące do prymarnych systemów; do wtórnych należy zaś malarstwo i literatura. Jak twierdzi Seweryna Wysłouch: „Zasadnicze różnice między systemami prymarnymi a systemami wtórnymi polegają na tym, że systemy prymarne – język werbalny

stroną graficzną a zamieszczonymi napisami³ i obowiązującymi, tradycyjnymi sposobami odczytania tekstów kultury, które są wykorzystane w memach⁴. Oba wyróżnione sposoby rozumienia wyrażenia *język memów internetowych* są więc uzasadnione, stosowane w opracowaniach – pierwsze dominuje na przykład w monografii Agnieszki Niekrewicz [Niekrewicz 2015a], a drugie na przykład w pracy Patricka Davidsona [Davison 2012], i oba uwzględniono w prezentowanym tekście.

1. PODSTAWOWE TERMINY

Termin *mem* w swoim pierwotnym znaczeniu odnosi się do jednostek kulturowego przekazu⁵, którymi mogą być na przykład „melodie, idee, obiegowe zwroty, fasony ubrań, sposoby tworzenia ceramiki czy wykonywania łuków”, rozpowszechnianych przez naśladownictwo i modyfikowanych – jak ujął to Richard Dawkins, twórca tego wyrazu [Dawkins 1996 (1976)]. W słowie tym – będącym w intencji autora odpowiednikiem *genu* – wykorzystano nawiązania do trzech słów: greckiego *mimesis* ‘naśladownictwo’, angielskiego *memory* ‘pamięć’ i francuskiego *même* ‘taki sam’, które wskazują także na istotne cechy nowego gatunku internetowego, nazywanego również memem (początkowo *memem internetowym*, a później tylko *memem*). To nowe znaczenie zostało zaakceptowane przez R. Dawkinsa jako wpisujące się w sposób rozumienia jednostek kulturowego przekazu⁶ [Soloni 2013, Sroka 2014, 35, 38], co nie dziwi, ponieważ istotą memów internetowych jest wykorzystanie⁷ zastanych tekstów i wzorów kultury, funkcjonujących w pamięci ludzi i budujących ich świadomość,

i kod wizualny – wykształciły znaki konwencjonalne i obligatoryjne reguły łączenia znaków (gramatykę). Natomiast systemy wtórne – znaki o charakterze relacyjnym i fakultatywne reguły ich łączenia. [...] W systemach wtórnych relacyjny charakter znaków decyduje o ich indywidualnym charakterze i przewadze znaczeń konotacyjnych nad denotacją” [Wysłouch 2001, 22].

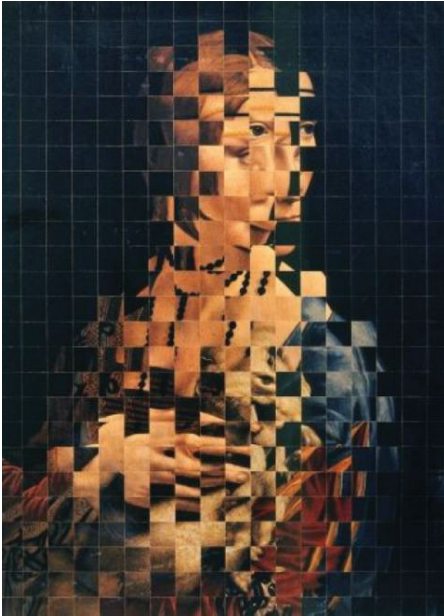
³ O tworzeniu nowych sensów wynikających z połączenia różnych kodów w przekazie pisali m.in. Hans-Jürgen Bucher [Bucher 2015] i Ewa Wolańska [Wolańska 2007], którzy zwracali uwagę na to, że nie jest to proste połączenie sensów, ale budowanie „niesumaryczne”, multiplikatywne [Bucher 2015, 80], to treść pojęciowa wyższego sensu, jak ujmuje to E. Wolańska [Wolańska 2007, 313]. O typach relacji między tekstem (zapisem) i obrazem pisał też Roland Barthes [Barthes 1977, 152–163], o czym wspomina Maćkiewicz [Maćkiewicz 2017].

⁴ O odczytywaniu dzieł plastycznych, por. na przykład [Barthes 1985, Eco 2003].

⁵ Termin *mem* został przeniesiony na grunt humanistyki przez psycholog Susan Blackmore [Blackmore 2002], a w Polsce pojawił się dzięki pracy Mariusza Biedrzyńskiego *Genetyka kultury* [Biedrzyński 1998]. Rozpowszechnienie terminu można wiązać z publikacjami zamieszczonymi w czasopiśmie Uniwersytetu Śląskiego „Teksty z Ulicy” („Zeszyty Memetyczne”, wydawane od 2005).

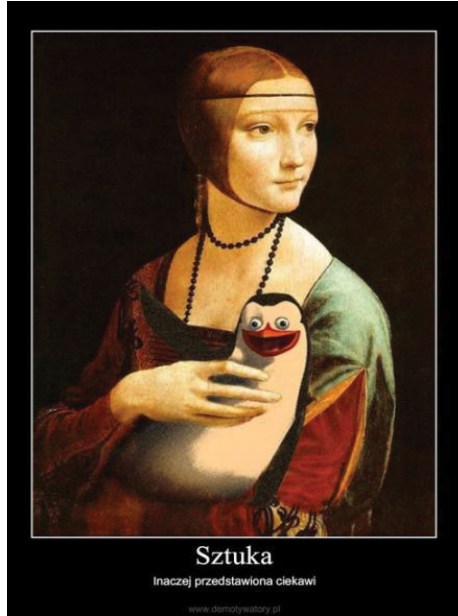
⁶ Zdaniem Magdaleny Kamińskiej nowe znaczenie może stanowić wizualizację lub być metaforą dawkinsowskiej jednostki kulturowego przekazu [Kamińska 2011, 61].

⁷ Wykorzystanie zakłada różne możliwości przywoływania danego dzieła, nie musi być to tylko kopiowanie, zwykle w internetowej działalności memotwórczą jest wpisana modyfikacja. Zdaniem Dawkinsa celowość zmiany (modyfikacji) jest istotną cechą memów, por. „Unlike with genes (and Dawkins' original meaning of "meme"), there is no attempt at accuracy of copying; internet memes are deliberately altered” [Soloni 2013].

Rysunek 1

Jiří Kolář, kolaż *Dama z łasiczką*, źródło:
[Kowalczyk 2012]

Rysunek 2

Mem na podstawie *Damy z łasiczką*, źródło:
[Kowalczyk 2012]

będących częścią ich przekonań i stereotypowego postrzegania świata. Zarówno wybór elementów z repozytorium kultury, jak i sposób ich modyfikacji jest istotny. Nie każdy bowiem otwiera możliwość replikacji i zapewnia rozpowszechnianie przypominające rozprzestrzenianie się wirusów. Tym samym memy internetowe wpisują się w zjawiska typowe dla kultury coverów i zawłaszczania, w procesy zachodzące we współczesnej sztuce: przetworzenie, remiksowanie, samplowanie kultury, recykling kulturowy [por. Kowalczyk 2014, Nowak 2013, Gulik, Kaucz, Onak 2011]. Jeśli zestawimy pracę Jiříego Kolářa pt. *Dama z łasiczką* i mem z napisem: *sztuka inaczej przedstawiona ciekawiej*, jak uczyniła to Izabela Kowalczyk [Kowalczyk 2012], nie sposób oprzeć się wrażeniu, że wykorzystano podobny mechanizm, którego podstawą jest modyfikacja klasyki malarstwa, zniszczenie czy restrukturyzacja oryginalnego układu, swoista degradacja, a nawet w odniesieniu do memu – profanacja⁸ polegająca na umieszczeniu elementu kultury masowej – pingwina z kreskówki *Pingwiny z Madagaskaru* – w kontekście dzieła uznawanego za część europejskiego dziedzictwa kulturowego i jeden z najcenniejszych obrazów będących w kolekcjach polskich muzeów. To dzieło Leonarda da Vinci jest jednym z najbardziej memotwórczych obrazów (wyszukiwanie zrealizowane 8 listopada 2019 roku z wykorzystaniem wyszukiwarki Google. Grafika przyniosło 90 polskojęzycznych memów⁹ po wprowadzeniu hasła: *Dama z łasiczką memy*).

⁸ Jeśli wydzielimy nieprzekraczalne granice między sztuką popularną (masową) a wysoką i odmiennie je wartościujemy.

⁹ Kilka z nich może być efektem akcji internautów z „Dziennika Internautów“, którzy ogłosili konkurs *Zabaw się kreatywnie z Damą z łasiczką*, ponieważ oburzył ich zakaz kreatywnego

Dama z kotetem

Rysunek 3

Mem na podstawie *Damy z łasiczką*,
 źródło: https://www.xdpedia.com/tag/dama_z_łasiczką (dostęp: 8.11.2019)

Memy są związane również z kulturą uczestnictwa, umożliwiając w niej udział [por. Nowak 2013]. Ze względu na ich obecność w mediach społecznościowych, komentowanie bieżących wydarzeń różnego typu (sportowych, politycznych, a nawet kulturalnych, por. seria memów związana z przyznaniem Oldze Tokarczuk Nagrody Nobla w dziedzinie literatury) są istotnym elementem współczesnej komunikacji. Stąd w ujęciu Sieńki i Zaremby memy są definiowane jako narzędzie lub element komunikacji [Sieńko 2009, Zaremba 2012], a Wiktora Kołowieckiego – jednostki informacji [Kołowiecki 2012]. Bywają także ujmowane w innej perspektywie. Zdaniem Jeana Burgessa mem to mechanizm mediacyjny, przez który kulturowe praktyki powstają, są przyswajane i zachowywane w sieciach społecznych [Burgess 2006]. Podkreślenie, że memy funkcjonują w określonych sieciach społecznych, jest istotne, ponieważ zarówno ich odbiór, jak i tworzenie jest uwarunkowane środowiskowo. Bywają memy czytelne tylko dla określonych grup odbiorców, na przykład odbiorcami memów matematycznych są studenci

Współcześnie generatory memów umożliwiają każdemu, kto chce, łatwe modyfikowanie dostępnych w Internecie grafik, w tym kopii dzieł sztuki. Przetworzone grafiki opatrywane są komentarzami słownymi, będącymi często cytatami ze znanych dzieł lub popularnych piosenek, fragmentami wypowiedzi polityków, przysłowiami i frazeologizmami (przywołanymi w wersji kanonicznej lub zniekształconej). Celem tych zabiegów jest żart, humor, ironia, podważenie stereotypowego i oficjalnie przyjętego sposobu kontaktu ze sztuką i obowiązującego, szkolnego sposobu interpretacji dzieł kultury, są wyrazem dystansu, postawy sprzeciwu wobec systemu wartości lub próbą jego podważenia. Mogą też być traktowane jako sposób rozładowania napięcia i forma komunikacji z otoczeniem. Memy internetowe cechuje więc dysharmonia i intertekstualność, silne sprzężenie z kulturą popularną¹⁰. Korzystają one z tekstów kultury, ale i same są opisywane jako teksty kultury [Nowak 2013], tworzą semiotyczne kompleksy [Kamińska 2011, 61].

wykorzystania obrazu, wydany przez Fundację Książąt Czartoryskich w związku z reklamą piwa, której autorem był Łukasz Adamczyk (por. <https://ewamaria2013texts.wordpress.com/2017/01/15/memy-xxi-wieku>, dostęp: 8.11.2019). Na konkurs nadesłano bardzo wiele prac, znaczna ich część (około 60) została zaprezentowana na stronie <http://di.com.pl/zaglosuj-w-konkursie-na-remix-damy-z-lasiczka-50773> (dostęp: 8.11.2019).

¹⁰ Zjawisko to jest charakterystyczne dla wielu gatunków współczesnej komunikacji [por. Mazur, Małyso, Sobstyl 2010, Nowowiejski 2013].

politechnik, uniwersyteckich kierunków matematycznych, szkół ekonomicznych, a także uczniowie klas z rozszerzeniem matematyki. Inne wymagają orientacji w tekstach literackich, rozpoznania postaci filmowych. Memy pełnią więc rolę grupotwórczą¹¹. Jednak znaczna część memów odwołuje się do tekstów kultury, które poznajemy w trakcie edukacji szkolnej, zwłaszcza licealnej, stąd krąg odbiorców tych memów jest szerszy. Należy zaznaczyć, że dopuszczają one wielość czy niejednoznaczność odczytań, na co wskazują Małgorzata Latoch-Zielińska i Anita Kozak [Latoch-Zielińska, Kozak 2016].

Zdaniem badaczy istotną właściwością memów jest także anonimowość, ale należy dodać, że nie jest to cecha konieczna, ponieważ powstają memy artystyczne, których twórcy są znani, na przykład Marta Frej. Jednak większość autorów memów pozostaje nieznaną, czasami mamy jedynie dostęp do wybranych informacji biograficznych, na przykład dotyczących twórcy strony *Sztuczne fiołki*. W prezentowanym tekście przyjęto rozumienie memu internetowego jako gatunku będącego strukturą składającą się z elementów graficznych i tekstowych, zwykle pochodzących z repozytorium kulturowego¹² (w całości lub części), stosowanych w celu komunikacji (na przykład komentowania wydarzeń), ekspresji (na przykład informowania o stanach i przeżyciach nadawcy) oraz zabawy (funkcja ludyczna), powielanych i przesyłanych głównie drogą elektroniczną (często za pośrednictwem mediów społecznościowych).

2. MATERIAŁ I METODA OPISU

Materiał będący podstawą opisu języka memów internetowych stanowią wybrane polskojęzyczne memy, pochodzące ze zbiorów autorki, gromadzonych w ciągu kilku lat (2014–2019)¹³, dobrane w sposób subiektywny. Niewielka ich część została przywołana jako materiał egzemplifikacyjny. Ze względu na obecność w przekazie memowym dwóch różnych systemów semiotycznych wykorzystano założenia multimodalnej analizy dyskursu [por. Iedema 2013, Maćkiewicz 2017, Stöckl 2015], przeprowadzanej z perspektywy odbiorcy, który „zgodnie ze swoją wiedzą, doświadczeniami i potrzebami (re)konstruuje globalny sens, poszukuje koherencji, konfigurując dane pochodzące z różnych modusów” [Maćkiewicz 2017, 38], czyli sposobów przekazywania sensów. Za Hartmutem Stöcklem uznają, że modusem może być obraz i tekst, natomiast kolor traktują jako submodus i nim – podobnie jak cechami modusów, na przykład odcieniem – się nie zajmują. Ze względu na to, że zebrany materiał składa się

¹¹ O innych funkcjach: edukacyjnej, ludycznej, artystycznej, kulturotwórczej, utrwalającej, polityczno-społecznej – patrz: [Nowak 2013, 239–256], w nieco innym ujęciu o funkcjach: komunikacyjnych, społecznych i marketingowych – Marta Wójcicka [Wójcicka 2019, 38–40].

¹² Choć nie wykluczam tu twórczości oryginalnej, jednak i ona z czasem może się stać elementem przekształceń. Wszystko, co pojawia się w mediach (tradycyjnych i nowych), może zostać wykorzystane w memach (por. historię zdjęcia z giełdy samochodowej, które stało się podstawą serii memów *Niemiec płakał jak sprzedawał*, czy zdjęcia policjanta wykorzystanego do serii memów z Januszem). Każdy mem może stać się również punktem wyjścia do serii i odwołań wewnątrzmemowych [por. Zdunkiewicz-Jedynak 2016].

¹³ Zbiór ten powstał dzięki przeglądowi zbiorów memów (na przykład Demotywatory.pl, Memowisko.com, Kwejk.pl, Memy.pl, Fabrykamemów.pl) i zastosowaniu wyszukiwarki Google. Grafika (przeszukiwania tematyczne).

z memów uwzględniających tylko obrazy statyczne (nie omawiam memów wykorzystujących filmy) w analizie nie wyróżniam wariantów medialnych. Z założenia badania multimodalne mają charakter interdyscyplinarny i wykorzystują różne koncepcje i metody wypracowane przez semiotykę, dyskursologię [Mackiewicz 2017, 38], medioznawstwo, a także językoznawstwo. W analizie wyrazów pochodnych wykorzystano zasady słowotwórstwa synchronicznego [por. Grzegorzczkowska, Puzyńska 1998, Nagórko 1998]. Odwołano się również do badań kulturowych [Fiske 2010, Storey 2003] stosowanych przez Jakuba Nowaka do opisu memów [Nowak 2013]. Jest to jednak przede wszystkim prezentacja spojrzenia językoznawcy na teksty kultury współczesnej.

Przeprowadzona analiza ma charakter jakościowy i nie pretenduje do pełnego i wyczerpującego opisu zjawisk językowych występujących w memach – zarówno ze względu na ograniczenia objętości tekstu, jak i bogactwo materiału oraz zmienność zasobów memowych, a także dostępne publikacje dotyczące tej problematyki. Autorką najpełniejszego opisu polszczyzny w memach jest A. Niekrewicz, która poświęciła im monografię *Od schematyzmu do kreacyjności. Język memów internetowych* [Niekrewicz 2015a] oraz wiele artykułów [na przykład Niekrewicz 2015b, 2015c, 2015d, 2016, 2017]. O wybranych zjawiskach związanych z językiem memów pisali także Iwona Kaproń-Charzyńska [Kaproń-Charzyńska 2017], Danuta Kępa-Figura [Kępa-Figura 2017, 2019a, 2019b], Ewa Kozioł-Chrzanowska [Kozioł-Chrzanowska 2014, 2017, Jakub Olas [Olas 2017], Krzysztof Piskorz [Piskorz 2013], Marcin Sieńko [Sieńko 2009], Jakub Sroka [Sroka 2014], Grzegorz Szpila [Szpila 2017], Marta Wójcicka [Wójcicka 2019], Dorota Zdunkiewicz-Jedynak [Zdunkiewicz-Jedynak 2016], Iwona Burkacka [Burkacka 2015, 2016, 2017, 2018, 2019], o właściwościach języka i komunikacji internetowej – na przykład [Grzenia 2006, Kita, Loewe 2012 i 2016, Fliciak, Ptaszek 2009].

3. POLSZCZYNA W MEMACH INTERNETOWYCH

Na polszczyznę występującą w memach można spojrzeć z dwóch perspektyw: normatywnej i opisowej. W pierwszym ujęciu będzie mowa o odstępstwach od normy ortograficznej, interpunkcyjnej, fleksyjnej, składniowej, leksykalnej (na przykład o różnego typu modyfikacjach frazeologicznych, neosemantyzmach) i stylistycznej. Takie spojrzenie możemy odnaleźć w tytule i zawartości rozdziału 3. monografii A. Niekrewicz – *Język memów w świetle norm poprawnościowych polszczyzny*, w którym wyróżniono odstępstwa od normy w zakresie ortografii, składni, fleksji i leksyki [Niekrewicz 2015a, 58–111]. W drugim zwraca się raczej uwagę na nowe elementy językowe i ich funkcje, gry językowe i formy komunikacji.

Pierwsze spojrzenie ma dłuższą historię w opisie memów i związane jest z koncentrowaniem uwagi na nieortograficzności i niestosowności napisów, łączonej z dużym udziałem wulgaryzmów. Zdaniem A. Niekrewicz naruszenia normy ortograficznej i interpunkcyjnej są z reguły funkcjonalnie uzasadnione: służą grze słownej, charakterystyce postaci, prowokacji, zwróceniu uwagi odbiorcy [Niekrewicz 2016, 95; 2015, 71]. Nierzadko wynikają z funkcjonowania określonych szablonów, z których część służy deprecjonowaniu osób (na przykład polityków czy celebrytów) lub budowaniu stereotypowych postaci (na przykład *Typowa babcia*, *Pioter*, *Janusz*). Dość często zapis ma oddawać dominujący lub charakterystyczny sposób wymowy, na przykład *ale mje*

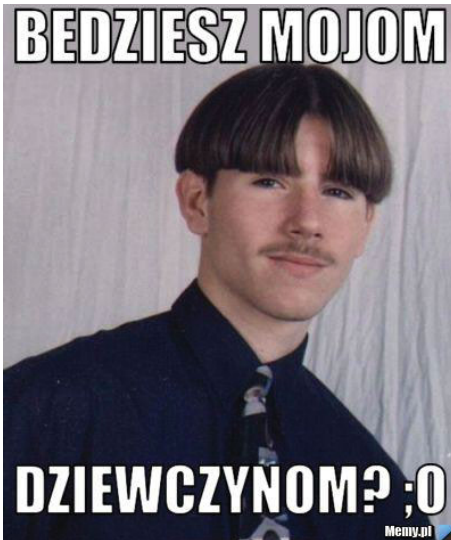
Rysunek 4

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem_609704_te_lody_som_swieze (dostęp: 8.11.2019)

Rysunek 5

Mem internetowy, źródło: <https://fabryka-memow.pl/memy/83055> (dostęp: 8.11.2019)

Rysunek 6

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem_933595_bedziesz_mojom (dostęp: 8.11.2019)

głowa boli [<https://www.pikdo.online/tag/karyna>, dostęp: 8.11.2019], uwzględniający uproszczenia grup spółgłoskowych, na przykład seria *Co ja pacze* [por. Zdunkiewicz-Jedynak 2016, Niekrewicz 2015a, 69–70], elementy gwarowej realizacji samogłosek nosowych, na przykład seria *Somsiady*. I choć ufonetyczniony zapis stosowany jest częściej w charakterystyce osób starszych niż młodszych, o czym pisała A. Niekrewicz [Niekrewicz 2016, 96–97], to istotniejsza wydaje się funkcja takich zapisów niż wiek charakteryzowanych postaci – służą umniejszaniu wartości. W negatywnym świetle ukazywani są bowiem nie tylko przedstawiciele pokolenia dziadków i rodziców, ale również ich dzieci: młodzież i młodzi dorośli obu płci (na przykład memy o Siebie, Karynie, Piotrze¹⁴, por. przykłady: rysunki 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Jak trafnie zauważyła A. Niekrewicz [Niekrewicz 2016, 97], charakterystyczny jest także spolszczony zapis wyrazów zapożyczonych, który może świadczyć o nieznajomości języka angielskiego, co jest traktowane jako dyskwalifikacja, obniżenie wartości człowieka (por. rysunki 5, 8). Warto zauważyć, że w przywołanych memach znajdują się

¹⁴ Odmiana zgodna ze zwyczajem fleksyjnym obecnym w memach; podobnie *pieseł* – *pieseła*, *koteł* – *koteła* (por. uwagi w dalszej części tekstu).

Rysunek 7

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem/20825/Wszystkie_dziewczyny_som_moje (dostęp: 8.11.2019)

Rysunek 8

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem_970960_przyszedl_rudy_zapytal (dostęp: 8.11.2019)

Rysunek 9

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem_901062_jestem_krulem_dziwkow (dostęp: 8.11.2019)

także przykłady zapisów niemających podłoża fonetycznego, na przykład nie-normatywna grafia rzeczowników *kolerzanka*, *król* (w oryginale **kolerzankom*, **krulem*, por. rysunki 8 i 9).

Czasami punktem wyjścia do serii memów są wpadki językowe, na przykład nieortograficzny zapis w księdze kondolencyjnej dokonany przez prezydenta Komorowskiego, upowszechniony przez media stał się podstawą serii memów *Komorofzky* [por. Niekrewicz 2016, 2015, 63]. Sam prezydent został upamiętniony w nich jako symbol „błędologii ortograficznej”¹⁵. Nie tylko politycy znajdują się pod baczną obserwacją twórców memów, także celebryci, reprezentanci niektórych zawodów, na przykład nauczyciele czy

policjanci. Przypomina to listę osób występujących w dowcipach. Nie dziwi więc powstanie serii memów o blondynkach [Burkacka 2017] czy politykach.

Memy internetowe są również źródłem nowych związków frazeologicznych, na przykład *co ja pacze*, *Niemiec płakał jak sprzedawał*, *janusze biznesu*, *janusze Internetu*, *janusze kierownicy*. A. Niekrewicz [Niekrewicz 2015a, 230–236] wymienia kilkanaście innych jednostek, m.in. *pisać jak prezydent*, *rzygać tęczę*. Niektóre z wymienionych przez badaczkę przykładów należałoby nieco inaczej zaklasyfikować lub opisać, na przykład słowo *Janusz* nie jest nowym wyrazem, to imię męskie, które stało się podstawą nowego znaczenia¹⁶, związanego z cechami charakterystycznymi postaci znanej z memów, choć nie można wykluczyć innego źródła – języka kibiców

¹⁵ Memy nierzadko pełnią funkcję satyryczną.

¹⁶ W tym znaczeniu wyraz stał się młodzieżowym słowem roku 2016 (<https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/janusz-janusz;5899758.html>, dostęp: 14.11.2019).

[Kaczerzewska 2018]. Warto podkreślić, że niekiedy jest bardzo trudno jednoznacznie stwierdzić, czy dana jednostka ma etymologię memową, czy też memy jedynie pośredniczyły w jej rozpowszechnieniu. Niewątpliwie przyczyniają się do rozpowszechnienia wielu cytatów i czynią z nich skrzydlate słowa, na przykład *sorry, taki mamy klimat* (nieco zmodyfikowana wypowiedź Elżbiety Bieńkowskiej), *spieprzaj dziadu; taka sytuacja* [Niekrewicz 2015a, 230–236, Burkacka 2018]. Eponimami są także inne antroponimy: *grażyna, seba* (od: Sebastian), *pioter, halyna* (od: Halina), *karyna*, z których część podobnie jak eponim *janusz* staje się podstawą wyrazów pochodnych, na przykład *grażynować, grażynowaty, karynować, sebix*, por. *januszować, januszyć, januszowaty, januszostwo*¹⁷. Warto dodać, że imiona – również jako eponimy – z rzadka stają się podstawą czasowników. Omawiane onimy wtórne tożsame z bazowymi¹⁸ zostały już odnotowane w słownikach nieprofesjonalnych, na przykład *Miejskim słowniku slangu i mowy potocznej*¹⁹ (na przykład *seba, janusz, grażyna*), a także w zbiorach nowych słów, na przykład w *Obserwatorium Językowym UW*²⁰ (na przykład *karyna, janusz*), a jednostka *janusz* również w *Wielkim słowniku języka polskiego* pod red. Piotra Źmigrodzkiego) wraz z kolokacjami *janusze biznesu, janusze kierownicy, kierownicy Internetu* oraz *janusze i grażyny*²¹ [www.wsjp.pl, dostęp: 10.11.2019]. Powstają również wariantywne formy czasowników, na przykład *śmiechłem, smutłem*, które można uznać za neologiczne struktury słowotwórcze (czasowniki *śmiechać, smutać*), których koniugacji towarzyszy ucięcie cząstki tematotwórczej *-a-*, por. rysunki 10, 11, 12.

Rysunek 10

Mem internetowy, źródło: <http://memytutaj.pl/smiechlem-244214> (dostęp: 14.11.2019)

Rysunek 11

Mem internetowy, źródło: <http://memytutaj.pl/smutlem-az-147472> (dostęp: 14.11.2019)

¹⁷ Liczne derywaty pochodne od leksemu *janusz* notuje i omawia Joanna Kaczerzewska [Kaczerzewska 2018, 101–110].

¹⁸ Czyli nie będące derywatami słowotwórczymi, które w terminologii Bożeny Dereń nazywane są onimami wtórnymi podanymi przekształceniom (terminy stosowane w pracy *Pochodne nazw własnych w słowniku i tekście* [Dereń 2005, zwłaszcza 19–22].

¹⁹ <https://www.miejski.pl> (dostęp: 13.11.2019).

²⁰ <http://nowewyrazy.uw.edu.pl> (dostęp: 13.11.2019).

²¹ Jednostka *grażyna* nie jest jeszcze opracowana jako odrębne hasło (stan na 10.11.2019).

Rysunek 12

Mem internetowy, źródło: https://memy.pl/mem_884287_jestem_kotel%26psig%3DAFQjCNEJpZuhVtqtkwWDiGa-KottNZL5w%26ust%3D1463418417328829 (dostęp: 14.11.2019)

manista', *zajarać*, *reset*, *niehalo* (por. rysunek 15). Jednostki te w dużej części mają rozmyte, nieostre znaczenie lub znaczenia (na przykład *ogarniać* jest jednostką polisemiczną nawet w obrębie języka młodzieży²⁴), dookreślane przez kontekst (sytuację komunikacyjną, por. Lubaś 2003, 163, 176, Burkacka 2015]. Inne są wyrazami pochodnymi, utworzonymi w wyniku derywacji ujemnej i paradygmatycznej (na przykład *human*, *nieogar*), wpisującymi się w tendencję do ekonomizacji, skrótowości wypowiedzi²⁵. Te jednostki mogą być również polisemiczne, na przykład *nieogar*.

Warto dodać, że stosowanie takiego słownictwa jest związane z prowadzeniem komunikacji wewnątrz grupy, która zna i rozumie stosowane wyrazy, a właściwością memów jest pewna lapidarność sformułowań. Nie jest rzadkim zjawiskiem stosowanie wulgaryzmów zarówno w pełnym zapisie, jak i eufemizującym, na przykład z zastosowaniem gwiazdek czy hashtagów, jak *śmiechłem w ch**. Słownictwo wulgarne, popolite czy silnie nacechowane ekspresywne jest składnikiem komunikacji codziennej, środowiskowej, a coraz częściej również medialnej i oficjalnej.

Memy internetowe są także źródłem nowych sufiksów, na przykład przyrostków *-eł*, *-alke*, por. *koteł*, *pieseł*²², *nożałke*, *kotałke* (por. rysunki 12, 13, 14). Według tego wzoru powstają inne wyrazy pochodne, popularne w języku młodzieży, na przykład *konieł*, *Kubeł*, *Janeł* [Burkacka 2015b]. Innowacyjny charakter ma również fleksja derywatów z przyrostkiem *-eł*, na przykład *pieseł* – *pieseła*, *piesełowi*²³. Zapisy form narzędników typu *gryzonię*, *kotełę* traktuję raczej jako celowe modyfikacje ortograficzne mające podłoże fonetyczne – żartobliwe nawiązanie do hiperpoprawności, por. rysunek 14.

Zjawiskiem charakterystycznym dla polszczyzny obecnej w memach internetowych jest również rozpowszechnienie słownictwa środowiskowego, a więc leksyki pochodzącej z różnych socjolektów, która bardzo szybko staje się elementem języka młodzieży, a następnie wariantu potocznego, na przykład *kminić*, *rozkminiać*, *nie ogarniać*, *nieogar*, *human* 'hu-

²² Tworzące serie bardzo popularnych memów, będących polskimi odpowiednikami anglojęzycznych.

²³ W opracowaniach mowa jest nawet o *piesełowym języku* [Burkacka 2015b].

²⁴ Nie wchodzę tu w szczegółowe rozważania dotyczące istnienia wielości gwar młodzieżowych i stosowanej terminologii (gwara, socjolekt, wariant, język itp.).

²⁵ Ujmowanej tak z perspektywy nadawcy tekstu.

Rysunek 13

Mem internetowy, źródło: <https://besty.pl/4011528> (dostęp: 14.11.2019)

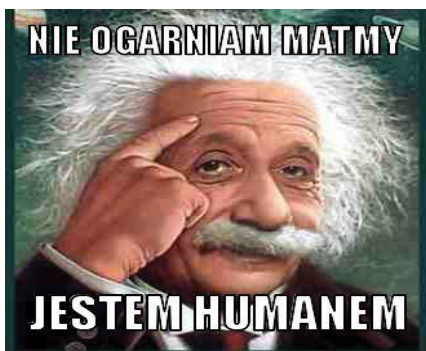

Rysunek 14

Mem internetowy, źródło: <https://fabrykame-mow.pl/memy/228226> (dostęp: 15.11.2019)

4. JĘZYK GATUNKU

Język memów – rozumiany jako sposób przekazu treści – jest wielowarstwowy. Tworzą go znaki językowe, warstwa wizualna, układ tych elementów i relacje zachodzące między tymi elementami. Sytuację komplikuje wykorzystanie również wtórnego systemu znaków: malarstwa i literatury. Są one obecne na różnych zasadach. Po pierwsze, grafika może stanowić ilustrację²⁶ lub uzupełnienie sensu (w obu sytuacjach można mówić o zgodności odczytań obu warstw (rysunek 14)). Niekiedy obraz uaktualnia odczytanie lub stanowi egzemplifikację treści słownej²⁷ (rysunek 13). Po drugie, może stanowić kontrast w stosunku do zapisu (rysunek 15), powodować, że tekst, zwłaszcza cytat, zyskuje inny sens, co jest zabiegiem bardzo często stosowanym w memach [Burkacka 2019]. Wywoływanie dysnansu estetycznego zachodzącego między zastosowanymi znakami jest mechanizmem

Rysunek 15

Mem internetowy, źródło: <http://pl.mem-generator.pl/user/kuba1803/-/1/2/5> (dostęp: 7.10.2019)

²⁶ Rzadko jest tylko elementem tła nieistotnym dla treści memu, częściej wprowadza określony nastrój, na przykład zadumy [Burkacka 2019].

²⁷ Barthes wymienia trzy typy relacji między tekstem a obrazem: 1) tekst zakotwicza, ujednoznacznia obraz, 2) obraz ilustruje tekst, 3) tekst współtworzy z obrazem całościowy komunikat [Barthes 1977, 152–163]. J. Maćkiewicz wskazuje na obecność relacji równorzędnych i nierównorzędnych oraz wydziela w nich typy: elaboracja/opracowanie (przedstawienie lub egzemplifikacja), rozwinięcie i uwydatnienie [Maćkiewicz 2017, 39].

stosowanym, by osiągnąć efekt komiczny. W tym celu wykorzystuje się zwykle teksty kultury należące do kanonu, opisywane jako element dziedzictwa narodowego, arcydzieła literatury polskiej, malarstwo historyczne, na przykład *Kazanie Skargi*, *Rejtana – upadek Polski*, *Bitwę pod Grunwaldem* Jana Matejki. Elementy są poddawane rekontekstualizacji, dzięki czemu łatwiej osiągnąć efekt degradacji czy kontrastu estetycznego, nie tylko stylistycznego. Można wskazać kilka typów działań. Pierwszym z nich jest zestawianie nazwisk znanych badaczy, literatów lub ich zdjęć z tekstami zawierającymi słownictwo potoczne, środowiskowe lub wulgarne, na przykład Mendelejew i charakterystyka: „browar, szlugi i dziewice / rozkminiłem se tablice”, opatrzenie cytatu ze *Stepów akermanskich* komentarzem zawierającym wulgaryzm, por. „Kac / nawet Mickiewicz go doświadczał, ale on nie mówił że go łeb napie*dala” [<http://demotywatory.pl/677769/KAC>, dostęp: 14.02.2015]. Podobny charakter ma podawanie synonimów pochodzących z innych rejestrów polszczyzny, na przykład *katharsis* i *reset* oraz inne pary słów zestawiane w *Ilustrowanym podręczniku dla młodzieży dobrze wychowanej* [<https://pl-pl.facebook.com/ipdmdw/photos/a...>, dostęp: 8.03.2015] lub zastosowanie przekładu na polszczyznę środowiskową, na przykład *Uraczyli się laską tytoniu – Zajarali szluga*²⁸ [<https://pl-pl.facebook.com/ipdmdw/photos/a...>, dostęp: 8.03.2015].

Drugim zabiegiem jest przywołanie reprodukcji obrazu w celu ukonkretnienia znaczenia jednego ze słów (na przykład słowa *reset*) lub degradacji znaczenia pojęć, na przykład *katharsis*. Grafika może też służyć deleksykalizacji utrwalonego znaczenia jednostki, na przykład efektem opatrzenia wyrażenia *boże ciało* kadrem filmowym przedstawiającym młodego, dobrze zbudowanego ratownika (z filmu *Słoneczny patrol*) [źródło: http://fajnedemoty.pl/zobacz.385512.BoZe_ciaLo.html, dostęp: 12.02.2015] jest uaktywnienie innej możliwości odczytania znaczenia: to ciało jest dziełem Boga [Burkacka 2016].

Trzecim mechanizmem są modyfikacje dzieł literackich lub malarskich, polegające na wymianie elementu (por. rysunek 2) albo też na zmianie kontekstu. Dość często przywołuje się cytaty z polskiej klasyki, zwłaszcza teksty romantyczne, i umieszcza je w kontekstach sportowych (podobne zabiegi widać również w publicystyce sportowej [Nowowiejski 2013]), na przykład zniekształcony fragment *Inwokacji* („Liwo, ojczyzno moja .../ ty jesteś jak zdrowie – ile cię trzeba cenić ten tylko się dowie, kto stracił 2 gole w pierwszej połowie...”²⁹). Ten mechanizm jest bardzo często stosowany w odniesieniu do związków frazeologicznych i przysłów.

Czwartym typem jest reinterpretacja znanego cytatu literackiego lub przysłowia w celu trywializacji treści lub pokazania możliwości odmiennego odczytania, na przykład odniesienie fragmentu Reduty Ordon: „Nam strzelać nie kazano”³⁰ do rezultatu meczu czy umiejętności polskiej kadry piłki nożnej dokonuje się dzięki umieszczeniu zdjęcia zawodników i dodanie dodatkowego komentarza: „Polska kadra – najwięksi pacyfiści na boisku” [<http://www.demoty.pl/nam-strzelac-nie-kazano-2194>, dostęp 20.09.2017]. Reinterpretacja może się dokonać bez wykorzystania warstwy graficznej

²⁸ Tu grafika pełni tylko funkcję ilustracyjną w stosunku do pierwszego zdania, w odniesieniu do tłumaczenia można odczytać jej dobór jako działanie dysharmoniczne, kontrastowe.

²⁹ Umieszczenie grafiki (zdjęcia polskiej reprezentacji piłki nożnej) ukonkretnia przekaz – wskazuje na dyscyplinę sportu.

³⁰ To jeden z częściej wykorzystywanych cytatów (jak można sądzić – ze względu na obecność czasownika *strzelać*).

(bez zdjęć, kadrów itp.), na przykład przez podanie innego kontekstu: umieszczenie słowa *kac* po cytacie ze *Stepów akermańskich* A. Mickiewicza („Słyszę, kędy się motyl kołysa na trawie / Kędy wąż śliską piersią dotyka się zioła”)³¹. Należy dodać, że niekiedy bywa podważana funkcja i znaczenie przysłów [Burkacka 2019] przez rozwinięcie argumentacji, zestawienie części dwóch przysłów niosących odmienną treść, na przykład *Skoro „kto pyta, nie błądzi” to dlaczego „Mowa jest srebrem, a milczenie złotem”?* [https://fabrykamemow.pl/memy/186851; dostęp: 22.03.2018]. Graficznym znakiem podważenia zasadności metafory czy niesionego uogólnienia (prawdy, zasady) jest umieszczenie grafiki z filozofem, który służy do ukazywania czy sygnalizowania paradoksów. Zresztą umieszczanie określonej grafiki w cyklu memów jest zabiegiem dość częstym, na przykład w pieselowych memach występowały zdjęcia przedstawicieli tylko jednej rasy (szpic Shiba), a w memach z pioterem – tylko zdjęcia nosaczy. Wykorzystywanie identycznej grafiki lub bardzo zbliżonej wynika po części z korzystania z generatorów, zdjęć dostępnych w Sieci (na przykład w Wikipedii), w tym w innych memach, a w części z właściwości memów – ich seryjności i różnorodności.

Jedną z podstawowych cech niesienia sensów przez memy jest wywoływanie dysonansu zachodzącego między zastosowanymi znakami. Stąd w memach internetowych nie stroni się od wulgaryzmów, niektóre z nich są językowym wykładnikiem serii memów, na przykład ze strukturą *a ch* z ...*, bądź celowo zestawia się klasykę polskiego malarstwa historycznego, znanego uczniom z wycieczek szkolnych do muzeów, obecności w podręcznikach do języka polskiego i historii, lekcji wiedzy o kulturze (prowadzonych w liceach) ze słownictwem wulgarnym i kontekstem prozaicznym (na przykład upałem, końcem roku szkolnego, hałasem itp.). To niezgoda na tradycyjne – szkolne odczytania i interpretacje, w ten sposób memy wpisują się w procesy antytekstowe, na co zwróciła uwagę E. Koziół-Chrzanowska [Koziół-Chrzanowska 2014], a jednocześnie są świadectwem funkcjonowania tych dzieł w świadomości użytkowników Internetu, a więc ich atrakcyjności i ważności [Burkacka 2016, 2019].

Podobny zamysł towarzyszył też autorom serii *Typowa babcia*, *Typowa mama*, którzy trafnie wyłowili charakterystyczne słownictwo i sposoby argumentacji stosowane w codziennej komunikacji, zwłaszcza pokolenia dziadków i rodziców. Sięgnęli po słownictwo przestarzałe³² (na przykład *pannica*, *kawaler*), struktury powtarzane wielokrotnie (na przykład *ale z ciebie kawaler wyrósł / panna wyrosła; ziemniaczki możesz zostawić, zjedz mięso/mięsko*) i wraz z grafiką zbudowali stereotypowy obraz matki, ojca, babci czy dziadka różny od funkcjonującego w literaturze czy innych tradycyjnych przekazach. Utworzyli więc opozycję względem zastanego wzorca, z którym dialogują. Uaktywnili dotychczasowy wzorec, stereotyp, by pokazać, że jest niewystarczający, wyidealizowany lub nieprawdziwy. Tu częstym mechanizmem jest hiperbolizacja, na przykład babcia pojawia się z pistoletem [więcej – por. Burkacka 2017]. Odbiorca odwołuje się też do własnych doświadczeń i obserwacji świata i ...

³¹ Bardzo często modyfikacje dotyczą cytatów pochodzących z kultury popularnej, na przykład fragmentów piosenek (na przykład „Szczęśliwej drogi już czas / mapę śmierci w sercu masz” z serii memów ze zdjęciem Schopenhaura, <http://www.wykop.pl/tag/schopenhauer/wszystkie/next/entry-9365394/>; dostęp: 31.08.2015).

³² Poza kontekstami urzędowymi (panna, kawaler), ogłoszeniami matrymonialnymi i przedmażeńskimi ogłoszeniami kościelnymi.

własnej rodziny. Może mieć różne odczucia: przeżywać pewien rodzaj satysfakcji, że sam nie jest taki lub w jego domu jest inaczej, albo dostrzegać zadziwiające podobieństwo. Samo podważenie funkcjonujących w kulturze stereotypów i wskazanie ich nieprzystawalności do rzeczywistości czy zaproponowanie innych jest rodzajem gry z przyzwyczajeniami odbiorców.

Podobny charakter mają memy dezinformujące, których istotą jest wychwycenie błędów (merytorycznych, ortograficznych), dotyczących zarówno warstwy wizualnej (na przykład niewłaściwe zdjęcia), jak i językowej. Przypomina to zadania typu: znajdź dziesięć różnic między dwoma rysunkami, ale w memach dezinformujących punktem odniesienia jest nasza wiedza, pamięć. To rodzaj rozrywki umysłowej, której celem jest wychwycenie elementów niewłaściwych. Przyjemność można czerpać z wyszukania nieścisłości, szybkiego wskazania niedopasowanych informacji.

ZAKOŃCZENIE

Opisane elementy dwojakiego odniesienia do sformułowania język memów należy rozpatrywać na tle zjawisk zachodzących we współczesnym języku i szerzej – kulturze. Memy świetnie wpisują się w procesy antytekstowe zarówno na poziomie poszczególnych tekstów (przez ich modyfikacje, rekontekstualizacje, podważanie sensu itp.), jak i globalnego sposobu podejścia do sposobu odczytywania dzieł i określania ich miejsca w życiu człowieka, mogą być elementem codzienności, służyć komentowaniu bieżących wydarzeń. Nic nie jest święte, każdy ma swobodny dostęp do dzieła i pełną wolność w interpretacji treści, każdy może być twórcą (przejaw demokratyzacji, kultura uczestnictwa).

Memy – podobnie jak literatura – mogą być źródłem nowych jednostek leksykalnych, formantów lub służyć uskrzydleniu cytatów. Ich autorzy sięgają w równym stopniu po dzieła znane z kanonu, co po teksty i grafiki zaczerpnięte z codzienności, kultury popularnej (kreskówki, kadry z filmów, seriali, zdjęcia). Zasada dekorum nie ma tu zastosowania, chyba że będziemy ją traktować jako antywzorzec. Memy otworzyły nową i atrakcyjną formę językowej ekspresji, eksperymentowania z językiem i tekstami kultury. Jest w nich miejsce na różne warianty polszczyzny, w tym słownictwo środowiskowe, oraz gry z ortografią i wymową.

Częstym mechanizmem jest hiperbolizacja, profanacja, trywializacja. To zjawiska typowe dla ponowoczesności, w której ceni się mozaikę stylów, tworzenie szarady znaczeń czy kolaży stylowo-gatunkowych, by w efekcie stworzyć perswazyjnie dopracowaną strukturę [Łuc i Bortliczek 2011]. Bachtinowska karnawału nie ma swoich granic, nie jest uzupełnieniem czasu, w którym kierujemy się stosownością, wypełnianiem obowiązków i zadań spoczywających na nas. Dominuje NiePoważność, której wyznacznikami są działania przekorne, negacja poważności, moralizatorstwa [Wasilewski 2013]. Nie jest jednak prawdą, że tylko takie memy powstają. Niekiedy mamy do czynienia z memami, które przekazują prawdy o życiu, zachęcają do zastanowienia nad współczesnością, sensem życia.

Ważnym elementem języka memów jest uaktywnienie kontaktu ze sztuką i literaturą, który jest źródłem zabawy, zdziwienia, wywołuje pytania i skłania do swobodnego korzystania z tego, co już powstało, zachęca do swoistego recyklingu.

Intertekstualność jest cechą współczesnej komunikacji, nie tylko memów, w których wskazywanie źródeł cytowań i nawiązań nie jest konieczne, to zostawia się odbiorcy. To część jego aktywności, a więc zależy od jego kompetencji i spostrzegawczości. I choć nie każdy mem bawi, wiele bowiem zależy od pomysłu, wiedzy i umiejętności twórcy oraz naszych przyzwyczajzeń odbiorczych, to jest to propozycja, z której chętnie korzysta pokolenie Z (w realiach polskich to osoby urodzone po 2000 roku, funkcjonujące w świecie cyfrowym od dziecka). Jednak zestawienie podniosłości i duchowości z przyziemnością i pospolitością, nauk moralnych z psotą i drwiną, powagi i tradycji z nieobyczajnością i nierzadko infantylizmem, wreszcie form klasycznych, doskonałych (arcydzieła kultury) z niezdarnością i niedoskonałością formy wielu memów, wiąże się z odwróceniem lub podważeniem hierarchii wartości, co nie jest łatwe do zaakceptowania.

LITERATURA

- Barthes R., 1977, *The rhetoric of the image* [w:] tegoż, *Image-music-text*, Londyn, s. 32–51.
- Barthes R., 1985, *Retoryka obrazu*, tłum. Z. Kruszyński, „Pamiętnik Literacki”, z. 3, s. 289–302.
- Biedrzyński M., 1998, *Genetyka kultury*, Warszawa.
- Blackmore S., 2002, *Maszyna memowa*, tłum. R. Radomski, Poznań.
- Bucher H.J., 2015, *Rozumienie multimodalne lub recepcja jako interpretacja*. Teoretyczne i empiryczne podstawy systematycznej analizy multimodalności [w:] *Lingwistyka mediów. Antologia tłumaczeń*, red. R. Opilowska, J. Jarosz, P. Staniewski, Wrocław–Drezno, s. 79–112.
- Burgess J., 2006, *Hearing Ordinary Voices: Cultural Studies, Vernacular Creativity and Digital Storytelling*, „Continuum: Journal of Media and Cultural Studies” 20(2), p. 201–214, <https://eprints.qut.edu.au/6243/1/6243.pdf> (dostęp: 15.11.2019).
- Burkacka I., 2015a, *Creativity and intertextuality in communication of the first decades of the 21st century (case: Internet memes)* [w:] *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Pre dnešný svet. „1989 a 25 rokov po...”*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 23–24 apríla 2015 v Poprade, red. A. Lisník, K. Greňová, M. Ambrozy, Ružomberok, s. 196–205.
- Burkacka I., 2015b, *Dlaczego pieseł i koteł są lepsze od psa i kota, a nieogar jest nie halo? Uwagi o nowszych neologizmach występujących w słownictwie młodzieżowym* [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. U. Sokólska, Białystok, s. 395–408.
- Burkacka I., 2016, *Intertekstualność współczesnej komunikacji. Memy a teksty kultury*, „Poznańskie Studia Językoznawcze”, t. 32.: *Kultura Komunikacji Językowej 4. Kultura komunikacji w językach słowiańskich – co nas łączy, co różni, co dziwi*, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski, s. 75–91.
- Burkacka I., 2017, *Memy a stereotypy* [w:] *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, red. E. Kołodziejek, R. Sidorowicz, Szczecin, s. 11–26.
- Burkacka I., 2018, *Niemiec płakał jak sprzedawał*. Niemcy i kultura niemiecka w polskich memach internetowych [w:] *Pamięć – dyskurs – tożsamość. Rozważania interdyscyplinarne*, red. J. Godlewska-Adamiec, D. Wyrzykiewicz, seria *Kultury i Języki Pamięci*, Warszawa, s. 104–126.
- Burkacka I., 2019, *Przysłowia w polskich memach jako przejaw kultury kontrmówienia* [w:] *Parémie národů slovanských IX*, red. U. Kolberová, S. Mizerová, Ostrava, s. 257–270.

- Davison P., 2012, *The Language of Internet Memes* [w:] J. Mandiberg, *The Social Media Reader*, New York, p. 120–134.
- Dawkins R., 1996 (1976), *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa.
- Dereń B., 2005, *Pochodne nazw własnych w słowniku i tekście*, Opole.
- Didkowska B., 2015, *Rysunek dzieci w wieku od 3 do 12 lat a język wizualny nowych mediów*, Toruń.
- Eco U., 2003, *Nieobecna struktura*, tłum. A. Weinsberg, P. Bravo, Warszawa.
- Fiske J., 2010, *Zrozumieć kulturę popularną*, tłum. K. Sawicka, Kraków.
- Fliciak M., Ptaszek G. (red.), 2009, *Komunikowanie (się) w mediach elektronicznych. Język, edukacja, semiotyka*, Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J., 1998, *Słowotwórstwo* [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, t. 2, Warszawa, s. 361–634.
- Grzenia J., 2007, *Komunikacja językowa w Internecie*, Warszawa.
- Gulik M., Kaucz P., Onak L. (red.), 2011, *Remiks. Teorie i praktyki*, Kraków.
- Iedema R., 2013, *Multimodalna analiza dyskursu: Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków, s. 197–227.
- Kaczerzewska J., 2018, *Stabilność ekspresywna leksemu janusz i jego jednostki derywowane*, „Orbis Linguarum”, t. 5, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-adbc5b8b-b630-44cb-af44-7411930292a0> (dostęp: 10.11.2019).
- Kamińska M., 2011, *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze internetu*, Poznań.
- Kapron-Charzyńska I., 2017, *Słowa do oglądania w komentarzach internetowych* [w:] *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, red. E. Kołodziejek, R. Sidorowicz, Szczecin, s. 27–42.
- Kępa-Figura D., 2017, *Igrzyska Olimpijskie w Rio de Janeiro w memach internetowych*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 60(2), s. 89–112, <https://doi.org/10.31743/zn.2017.60.2.89-112>.
- Kępa-Figura D., 2019a, *Mem (internetowy) jako nośnik narracji o świecie* [w:] *Dyskursologiczne tezy i syntezy język – kultura – media prace ofiarowane prof. dr. hab. Maciejowi Kawce*, red. P. Planeta, R. Filas, Kraków, s. 171–188.
- Kępa-Figura D., 2019b, *(Интернет)-мем как новый медиажанр. Постановка вопроса*, „Medialinguistics”, nr 6 (1), s. 103–121. <https://medialing.ru/internet-mem-kak-novyy-mediazhanr-postanovka-voprosa> (dostęp: 22.10.2020).
- Kita M., Loewe I., red., 2012, *Język w mediach. Antologia*, Katowice.
- Kita M., Loewe I., red., 2016, *Język w internecie. Antologia*, Katowice.
- Kołodziejek W., 2012, *Memy internetowe jako nowy język Internetu*, „Kultura i Historia”, nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637> (dostęp: 22.10.2020).
- Kowalczyk I., 2012, *Straszna sztuka*, http://strasznaszuka.blox.pl/tagi_b/130663/intertekstualnosc.html (dostęp: 13.02.2015).
- Kowalczyk I., 2014, *Przetworzenia w sztuce i Internecie, czyli pochwała sztuki pirackiej* [w:] *Czy wszystko już było. Między repetycją a nowością w sztukach wizualnych*, red. A. Nowak, D. Dolata, M. Markowski, Lublin, s. 39–49 (też: http://e-naukowiec.eu/wp-content/uploads/2014/12/Czy_wszystko_juz_bylo.pdf).
- Koziół-Chrzanowska E., 2014, *Antyprzysłowia, memy, antyslogany. kontrmówienie jako strategia komunikacji*, „Socjolingwistyka”, t. 28, s. 49–66 (też: [cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight.../c/socjo28-06%20\(5\).pdf](http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight.../c/socjo28-06%20(5).pdf)).
- Koziół-Chrzanowska E., 2017, *Well-known Polish Proverbs in Internet Memes* [w:] *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, red. W. Mieder, Vermont, s. 179–219.

- Latoch-Zielińska M., Kozak A., 2016, Nowe formy komunikacji na przykładzie serwisu www.demotywatory.pl [w:] *Język w internecie. Antologia*, red. I. Loewe, M. Kita, Katowice, s. 158–174.
- Lubaś W., 2003, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole.
- Loziński Ł., 2014, *Memy – emblematy. Typowy Seba i Typowy Mirek*, „Polisemia. Czasopismo naukowe antropologów literatury UJ”, nr 1, <http://www.polisemia.com.pl/numery-czasopisma/NUMER-12014-12/ukasz-oziski-memy-emblematy-typowy-seba-i-typowy-mirek> (dostęp: 22.10.2019).
- Łuc I., Bortliczek M., 2011, *Język uwikłany w ponowoczesność*, Katowice.
- Maćkiewicz J., 2017, *Badanie mediów multimodalnych – multimodalne badanie mediów*, „Studia Medioznawcze”, nr 2, s. 33–43.
- Mazur J., Małysko A., Sobstyl K. (red.), 2010, *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, Lublin.
- Nagórko A., 2002, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- Niekrewicz A., 2015a, *Od schematyzmu do kreatywności. Język memów internetowych*, Gorzów Wielkopolski.
- Niekrewicz A., 2015b, *Językowe sposoby zbiorowego kreowania typów bohaterów w memach internetowych* [w:] *Język w życiu wspólnoty*, red. M. Hawrysz, M. Uździcka, A. Wojciechowska, Zielona Góra, s. 117–130.
- Niekrewicz A., 2015c, *Językowe sposoby kreowania typów kobiecych w memach internetowych* [w:] *Współczesny i dawny obraz kobiety w języku i literaturze*, red. L. Mariak, J. Rychter, Szczecin, s. 213–227.
- Niekrewicz A., 2015d, *Językowe i wizualne sposoby deprecjonowania polskich symboli narodowych, kulturowych i religijnych w memach internetowych* [w:] *Język, religia, tożsamość*, t. XI: *Język tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski, s. 109–121.
- Niekrewicz A., 2016, *Funkcjonalne naruszenia normy ortograficznej w memach internetowych*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. 32, s. 93–103.
- Niekrewicz A., 2017, *Memy internetowe – kierunki badań* [w:] *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, red. E. Kołodziejek, R. Sidorowicz, Szczecin, s. 72–82.
- Nowak J., 2013, *Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej* [w:] *Współczesne media. Język mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin, s. 239–256.
- Nowowiejski B., 2013, *Nowe zjawiska językowe w polskiej publicystyce sportowej* [w:] *Komunikacja. Tradycja i innowacje*, red. M. Karwatowska, A. Siwiec, Chełm, s. 125–135.
- Olas J., 2017, *Niedaleko pada kokos od palmy, czyli o kreatywności językowej polskich internautów słów kilka*, <https://prezi.com/5hh5l37mcepb/niedaleko-pada-kokos-od-palmy-czyli-o-kreatywnosci-jezykowe/?webgl=0> (dostęp: 2.09.2019).
- Pisarek W., 2008, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa.
- Pisarek W., 2016, *Język mediów czy język w mediach? „Język Polski”*, nr 2, s. 5–10.
- Piskorz K., *Internetowe memy – hieroglify XXI wieku* [w:] *Współczesne media. Język mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2013, s. 227–237.
- Plisiecki J., 2010, *Język filmu i jego mowa*, „Roczniki Kulturoznawcze”, nr 1, s. 163–174.
- Sieńko M., 2009, *Demotywatory. Graficzne makra w komunikacji i kulturze* [w:] *Komunikowanie (się) w mediach elektronicznych*, red. M. Filiciak, G. Ptaszek, Warszawa, s. 127–145.
- Soloni O., 2013, *Richard Dawkins on the internet’s hijacking of the word ‘meme’*, <http://www.wired.co.uk/news/archive/2013-06/20/richard-dawkins-memes> (dostęp: 11.11.2019).
- Sroka J., 2014, *#Obrazkowe #memy #internetowe*, Warszawa.

- Stöckl H., 2015, Czytanie tekstów językowo-obrazowych? Elementy kompetencji podstawowej [w:] *Lingwistyka mediów. Antologia tłumaczeń*, red. R. Opiłowski, J. Jarosz, P. Staniewski, Wrocław-Drezno, s. 113–137.
- Storey J., 2003, *Studia kulturowe i badania kultury popularnej: teorie i metody*, tłum. J. Barański, Kraków.
- Szpila G., 2017, Polish Parem Demotivators: Tradition in an Internet Genre, „*The Journal of American Folklore*”, Vol. 130, Issue 517, p. 305–334.
- USJP: Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003, red. S. Dubisz, Warszawa.
- Wasilewski J.S., 2013, Pochwała NiePoważności. O potrzebie antropologii komicznej transgresji [w:] *Etnograficzne wędrówki po obszarach antropologii. Tom w darze dla profesora Lecha Mroza*, red. Ł. Smyrski, K. Waszczyńska, Warszawa, s. 311–331.
- Wolańska E., 2007, Współdziałanie słowa i obrazu w prasie tabloidowej. Ujęcie semiotyczne [w:] *Język polski XXI wieku: Analizy, oceny, perspektywy*, red. G. Szpila, Kraków, s. 311–325.
- Wójcicka M., 2019, Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej, Lublin.
- Wysłouch S., 2001, *Literatura i semiotyka*, Warszawa.
- Zaremba M., 2012, Memy internetowe (2010–2011), „*Media i społeczeństwo*”, nr 2, http://www.mediaispoleczenstwo.ath.bielsko.pl/art/060_zaremba.pdf (dostęp: 9.10.2014).
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2016, Intertekstualność współczesnej komunikacji internetowej. Intertekstualne odwołania wewnątrzgatunkowe w memach [w:] „*Poznańskie Spotkania Językoznawcze*”, t. 32: *Kultura komunikacji językowej 4. Kultura komunikacji w językach słowiańskich – co nas łączy, co różni, co dziwi*, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski, Poznań 2016, s. 57–73.